

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.02.003>

УДК 81'38

Г.М. СЮТА, доктор філологічних наук, провідний науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: siutagalia@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3273-1644>

ЛІНГВОСОФІЯ ОПОЗИЦІЇ «СВІЙ — ЧУЖИЙ» У ТЕКСТАХ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті в когнітивному аспекті проаналізовано художні і публіцистичні тексти 2022 — початку 2023 рр. у проєкції на їхню природу як лінгвоментальних «зліпків» сьогоденної об'єктивної реальності й мовної свідомості українців. Констатовано, що в умовах російської агресії оцінки «свого» і «чужого» різко поляризовані: мовоопис «свого» відбувається в координатах героїзації (позитивний полюс аксіології), натомість щодо «чужого» максимально актуалізовано мовну стратегію дегуманізації (негативний полюс аксіології). Потенційно нейтральну семантичну зону «інший», позиціоновану як проміжну ланку між «своїм» і «чужим», у текстах періоду війни нівельовано, стерто. Продемонстровано протиставлення оцінок «свого» і «чужого» в тематичних сегментах «мова», «простір», «соціум».

Ключові слова: лінгвософія, опозиція «свій — чужий», тексти періоду російсько-української війни, оцінність, часово маркована аксіологічна норма.

Здатність світоглядно, а відтак концептуально, емоційно, морально-етично розмежовувати «своїх» та «чужих» — це екзистенційна потреба людини, що впродовж багатовікової складної історії розвитку вбезпечувала її ментально-культурну стійкість у протистоянні спочатку банальним побутово-життєвим, а згодом і складним соціальним та ідеологічно-культурним загрозам. В умовах російського військового вторгнення

Цитування: Сюта Г.М. (2023). Лінгвософія опозиції «свій — чужий» у текстах періоду російсько-української війни. *Українська мова*, 2(86), 3—34. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.02.003>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

утримання «свого» національного стрижня стало для українців більш ніж визначальним завданням, а збереження інтелектуально-естетичних і морально-етичних «рамочок» в оцінюванні «чужого» — більш ніж болісною проблемою. Адже очевидно, що виправдана у своїй максимальній загостреності експресивна реакція українського соціуму на російську агресію стала пусковим механізмом кардинального виходу за межі комунікативно-етичних норм у цьому сегменті нашого мовного сьогоднішнього. Емоційно реагуючи на травматичну дійсність (окупація, обстріли, катування й убивства мирного населення, руйнування інфраструктури, енергосистеми), українці застосовують такі експресивно-оцінні моделі, які донедавна були далеко за «червоними лініями» комунікативної етики. А сьогодні маємо підстави констатувати їх масове поширення і входження в тексти, а отже, визнати фактографічну, джерельну значущість для вивчення цього періоду розвитку мови.

Світоглядно-емоційне сприйняття реальності на рівні мови виявляється в кардинальній поляризації оцінок «свого» і «чужого»: від початку повномасштабної війни вони стали виразно однополюсними і категоричними («своє» — позитивне, героїзоване, глорифіковане, «чуже» — негативне, обнижене, дегуманізоване), а перехідні межі, дифузні зони між ними цілковито стерті.

Чи має гострота і полярність оцінок, оприявнюваних у межах опозиції «свій» — «чужий», ситуативно-експресивний характер? Яка перспектива її приживлення, устійнення в мовній свідомості соціуму, а відповідних номінативно-оцінних одиниць — у національному словнику? Очевидно, що це питання часу. Сьогодні ж можемо констатувати, що це ознака не тільки усної розмовно-побутової практики, а й різностильових і різножанрових писемних текстів. Зокрема, знижено-пейоративна, а то й відверто обценна лексика в період війни формує істотний сегмент засобів номінації чи ментально-поведінкової характеристики ворога як основного репрезентанта аксіологеми «чужий» у різноформатних публіцистичних текстах, передусім так званих текстах «швидкого реагування» (наприклад, у сюжетах загальнонаціонального новинного марафону, мілітарних зведеннях, політичній аналітиці, повідомленнях і реакціях в інформаційних телеграм-каналах та соцмережах, у соціальній та політичній рекламі). Площиною публічного демонстрування негативного ставлення до «чужого», його колоквиалізованих оцінок стають також структурно лаконічні, однак масово тиражовані візуально-вербальні мініжанри побутової культури: написи на одязі й аксесуарах, наліпки на автомобілях, міські мурали та графіті, касові чеки, квитки у громадському транспорті, марки Укрпошти.

Максимально показові із цього погляду тексти народженої після 24 лютого 2022 року «поезії з укриття», новітньої пісенної творчості («Буде весна», «Не забудем і не пробачим», «З.С.У», «Літо без війни», «Війна 30-ї весни», «Горить, палає техніка ворожа», «Пісня про бай-

рактар», «Київський привид», «Чорнобаївка»), римейків упізнаваних народних та авторських пісень («Горів москалик і палав», «Горіли танки, палали», «Їхали укропи...», «Ой на горі москаля ждуть...», «Мертві орки не гудуть», «Сіла птаха українська жовтокрила...», «Як тебе сміли бомбити, Києве мій», «Знов Бандери голос чути в лісі», «Друже майоре», «Чорнобривці», «Черемшина» та ін.). Такі твори вже з перших днів війни з'являються і набувають популярності з гіпертрофованою інтенсивністю. Вербально та експресивно рефлексуючи й об'єктивну, і мовну дійсність, вони засвідчують, що в оцінюванні «чужого» художня практика помітно знівелювала традиційно визначальну для неї функцію естетичного верифікатора, «формуваньниць» естетичного канону літературної мови. Натомість тексти на зразок віршів О. Ірванця «З міста, що ракетами розтрощене...», С. Українець «На Тарасовій могилі чорний ворон кряче...», прозового нарративу О. Пшеничної «Світе, не бійся! Україна на сторожі» демонструють підкреслену героїзацію «свого».

Безпрецедентну за мірою суспільного толерування тотальну коллоквалізацію, підкреслену обсценізацію оцінок «чужого» як спосіб одностайного колективного реагування на дії ворога виправдовують потребою експресивного розпруження у психологічно травматичних умовах навіть представники національної інтелектуальної еліти. Наприклад, політолог і культуролог Т.С. Возняк зауважує: «Можна зрозуміти, звичайно, емоції, які викликає війна, кров і вся мерзота, яка пов'язана із війною. Описати цю мерзоту в делікатних висловах <...> практично не вдасться» (<http://surl.li/ehpad>, дата звернення: 08.06.2022). Пор. також позицію мовознавця Д.В. Данильчука: «...насиченість нашого мовно-інформаційного простору «непричесаною» лексикою <...> є явищем тимчасовим, але наразі неминучим і в більшості випадків — доцільним» (<http://surl.li/ehouu>, дата звернення: 15.02.2023). Пісенні, поетичні, публіцистичні тексти вповні рефлексують ці тенденції: *Російські зайти вже моляться Богу. / Бліцкриг провалився. — Звизди їм дають. / Лежать окупанти хлєбалом в підлогу / І їх в Службу Божу на “сповідь” ведуть <...> / Росія навіки покрита ганьбою, / І стала ізгоєм вся шобла Кремля. / Солдате російський, складай, суко, зброю! / Здавайся в полон, бо тут наша земля!* (О. Акулова, «Друже майоре»); *А ти собі думав: тобі легко буде, / Що ми тобі, суці, Іловайськ забудем. / Не забудем Щастя, ані Волноваху. / Ми тебе, паскудо, вже послали на* <...> / Викинемо скоро з Криму і Донбасу / Всю російську погань — і свою заразу* («Їхали укропи»); *Горіли падли палали, / Люди місцеві прибїгли, / Допомогати почали, / В огонь соляру плескали. / Орки тікати почали <...> / Попереджаєм москалів: / Ми наваляєм звиздюлів / І всіх попалимо дотла, / Яка орда би не прийшла* («Горіли танки палали»).

Цілковито протилежний нормативно-етичний модус — це категоричне неприйняття деестетизованих, деморалізованих способів і

засобів мововираження навіть в емоційно критичних умовах війни і навіть щодо «ворожого» як крайнього полюсу «чужого»: «Солов'їну потрібно не засмічувати гидотою з матюків, а тим більше виставляти ті матюки на бігбордах та з каналів ТВ. Гидко і невимовно жаль. Не може бути гарною пісня з матюків, бо то вже не пісня. Не може бути місця для прославлення мови матюками, бо то вже не українська» (<http://surl.li/gucqh>, дата звернення: 18.04.2022). Своєрідним рівноважником у цій дискусії можна вважати позицію Л.Т. Масенко: щоб убезпечитися від перспективи входження обценізмів у лексико-фразеологічний канон, у словник (що вже на сьогодні фактично відбулося з гаслом про російський корабель), щоб уникнути розхитування мовно-ментальних підвалин українства і не допустити деформації національної мовної картини світу, у разі контекстуальної потреби такі вульгаризми слід писати в транслітерації (наприклад, *руській воєнний корабель, іді на...*). Це дасть змогу підкреслити їхню чужорідність для нашої мови.

Базові світоглядні концепти, які засвідчують принципів поляризацію оцінок «свого» і «чужого», — це **мова, простір, соціум**.

«РІДНА (УКРАЇНСЬКА) ← МОВА → ЧУЖА (РОСІЙСЬКА)».

Війна докорінно змінила мовну поведінку українців: не тільки застимулювала рішучий перехід на українську мову, крім визначеного законодавством офіційного, також у побутовому спілкуванні, а й максимально розгерметизувала для найширших верств громадян етноідентифікаційний зміст метафори «мова — код нації». Директор Інституту соціології НАН України Є.І. Головаха в інтерв'ю BBC News Україна констатував: «Те, до чого Україна йшла понад 30 років незалежності, змінилося за кілька днів після 24 лютого» (<http://surl.li/guwqk>, дата звернення: 17.01.2023). Знаково, що це кардинальне розширення українськомовного комунікативного простору відбулося не регулятивно, а завдяки вибуховому зростанню емоційної та соціально-політичної мотивованості визнати українську рідною і принципово обрати її мовою спілкування навіть серед тих громадян, які до війни були російськомовними, двомовними або ж не визначеними чи нестійкими в мовній поведінці прихильниками наративів «какая різниця», «не на часі»: *Я — та людина, яка розмивала кордони, яка казала «та какая різниця». Я виріс у російськомовній родині. У мене навколо була російська мова. І я думав: «Ну я живу в Україні, нічого такого страшного немає, ось є українська як державна мова». Але говорив я російською* (<https://surl.li/guwnj>, дата звернення: 30.11.2022); *Я родом з Харківщини. До 2014 року взагалі був, як то кажуть, «ватніком». І от зараз я, колись тотально російськомовний, не можу говорити цією мовою <...> Я ж реально бачу, що таке «руській мір». Це загинання всього людського. Я чітко усвідомлюю, що ця війна почалася не 24 лютого 2022 року, а значно раніше. Ця війна триває не менше 300 років* (<http://surl.li/guvtj>, дата звернення: 24.02.2023).

Зміну мовного коду як закріплений війною свідомісний мейн-стрім 2022 року засвідчують численні публікації, огляди, репортажі, інтерв'ю публічних осіб у ЗМК, також актуальні коментарі й дописи українців у соцмережах. На лексико-фразеологічному рівні цю зміну фіксують мінітексти з модальністю категоричного відмежування від російської мови як інструмента поширення чужих, ворожих наративів, неприйнятних цінностей — *не хочу / не можу говорити цією мовою; не хочу / не можу говорити однією мовою з окупантами; не хочу мати нічого спільного з окупантами; не хочу / не можу розмовляти мовою, якою вбивають дітей; не хочу поширювати «руській мір»; не хочу бути частиною російської псевдокультури; щоб уникати асоціацій з Росією; мені не потрібен їхній «захист» тощо: Після того, як почалася війна, весь свій контент почала робити українською, бо не хочу говорити однією мовою з орками-окупантами* (<http://surl.li/guwly>, дата звернення: 10.09.2022); *Вже у квітні завдяки марафону мені вдалося остаточно закріпити це [вибір української]. В голові до того часу остаточно сформувався пазл: розмовляєш російською — значить є частиною російської псевдокультури* (<http://surl.li/gkzez>, дата звернення: 29.05.2022); *Зараз, в умовах війни, найвагомішою мотивацією для Марини говорити українською є прагнення «не мати нічого спільного з окупантами»* (<http://surl.li/gkzez>, дата звернення: 29.05.2022); *Не хочуть говорити російською, щоб уникати політичних асоціацій з росією. <...> 24 лютого 2022 року стало для них відправною точкою — змусило замислитися про перехід на українську* (<http://surl.li/gkzez>, дата звернення: 29.05.2022). І на цьому тлі, на думку А.Ю. Ілленка, «принципова російськомовність зараз виглядає як поза і намагання зберегти в Україні рештки “русского міра”» (<http://surl.li/gkzeq>, дата звернення: 09.11.2022), надто ж, якщо цю «принциповість» публічно демонструють політики, медійні працівники чи освітяни.

Російську мову українці сьогодні визначають як *мову ворога / окупанта / загарбника / убивць / фашистів; мову, якою вбивають дітей; підставу, яка привела до нас війну; єдине, що нас “єднає” з ворогом; те, що прирівнює до росіян; елемент ворожої пропаганди. Пор.: Я не можу, я не хочу говорити російською. Зараз російська — це мова мого ворога* (<http://surl.li/guvxn>, дата звернення: 22.05.2022); *Люди розповідали про свій досвід евакуації. Їхньою мотивацією перейти на українську було небажання спілкуватися мовою ворогів* (<http://surl.li/guvyh>, дата звернення: 09.11.2022); *Про рішення заборонити російську у Могилянці 27 січня повідомив голова Наглядової ради НаУКМА Геннадій Зубко. <...> Відтепер тут заборонили й спілкування між собою мовою окупантів* (<http://surl.li/gkzfx>, дата звернення: 30.01.2023); *В підрозділі були російськомовні кияни, <...> наразі ніхто не спілкується мовою окупанта* (<http://surl.li/gkzfo>, дата звернення: 24.06.2022); *Я 34 роки розмовляв цією мовою, я забуду її. Я не знаю, що повинно статися, щоб вона мені знадобилася, але я не хочу розмовляти тією мовою, якою*

бомблять моє дитинство, вбивають дітей (<http://surl.li/guwbh>, дата звернення: 30.11.2022); *Зараз у багатьох російськомовних людей змінюються принципи та стереотипи. Вони не хочуть говорити російською, бо це прирівнює їх до тих росіян, які бомблять наші мирні міста та села* (<http://surl.li/guwcq>, дата звернення: 15.04.2022); *Нам треба усвідомити, що, на жаль, сьогодні російська мова є однією з підстав, які привели до нас війну. Не всі це розуміють, але це так. [Російська] пропаганда каже, що в Україні притискають тих, хто розмовляє російською, і що їм потрібен захист. <...> Я ненавиджу війну, тому мені, російськомовному з дитинства, легше повністю перейти на українську, ніж доводити, що мені не потрібен їхній «захист»* (<http://surl.li/gkzsq>, дата звернення: 09.11.2022). Логічним висновком таких рефлексій стає констатація потреби відмежуватися від російської: *Єдине, що нас «єднає» з ворогом — російська мова. І ми маємо позбутися цього* (<http://surl.li/guweg>, дата звернення: 20.05.2022); *Щоб не повторювалася ця трагедія, треба не просто перемогти росіян на полі бою, а раз і назавжди відкинути зі свого життя все російське, найголовніше, мову* (<http://surl.li/guvtj>, дата звернення: 25.02.2023); *Російська мова має зникнути з нашої території взагалі як елемент ворожої пропаганди та промивання мізків для нашого населення* (<http://surl.li/guwwf>, дата звернення: 23.10.2022); *Якщо ми справді хочемо стратегічної перемоги, а не постійної війни, то маємо побудувати додатковий кордон — культурний. А культурний кордон безпосередньо пов'язаний з мовним. Якщо не зробимо цього, завжди будемо залишатися під впливом ідей ворога* (<http://surl.li/guwwg>, дата звернення: 24.10.2022).

В інвективно-метафоричних оцінках російської мови інструмент геноциду українського народу, зброя проти української державності, руйнівник української ідентичності узагальнено національний історичний досвід, зокрема щодо геноциду і лінгвоциду: *Найбільше мені в цій дискусії подобається оце супероригінальне порівняння заборони використання в освітніх закладах ворожої мови з Голокостом. <...> Щоб подолати когнітивний дисонанс, спробуйте осягнути одну просту річ: саме російська мова століттями була і зараз є інструментом геноциду українського народу. А не навпаки. Тоді все стане на місця* (<http://surl.li/guwwg>, дата звернення: 30.01.2023); *Російська <...> завжди була і є зброєю проти нас і нашої державності. Але тепер це як аксіому усвідомила більшість громадян* (<http://surl.li/guwwg>, дата звернення: 30.01.2023).

Натомість вибір на користь української мови вербалізують позитивно оцінні текстові структури із семами 'свідомий', 'добровільний', 'за власним бажанням' — *добровільно перейшли, захотів перейти на українську і зробив це, зробив вибір, вирішив розмовляти, вирішив для себе тощо: Я з Краматорська, вчився у російськомовній школі, жив і ріс у російськомовному середовищі. Я 28 років розмовляв російською. А потім захотів перейти на українську. І зробив це* (<http://surl.li/guweg>, дата звернення: 20.05.2022); *В підрозділі були російськомовні кияни, але*

через ці події **добровільно перейшли виключно на українську мову** (<http://surl.li/gkzfo>, дата звернення: 24.06.2022).

Прикметно, що ця тенденція — загальнонаціональна. За даними опитування в застосунку «Київ цифровий», від початку повномасштабної війни 33 % киян перейшли на українську мову (Київ цифровий, <http://surl.li/gxuej>, дата звернення: 31.01.2023). Директор соціологічної компанії «Рейтинг» О.Г. Антипович констатує, що восени 2022 року українську мову назвали рідною 76 % українців (у 2012 році — 57 %). Суттєве посилення позицій української мови від початку війни фіксують дані Київського інституту соціології: 41 % респондентів на сьогодні спілкується тільки українською мовою, 17 % — здебільшого українською.

Цілковито нового — екзистенційного виміру набуває розуміння ролі української мови як рідної, як коду щоденного спілкування в умовах боїв на передовій. За свідченнями військових, там сама ситуація руйнує доцільність будь-яких маніпуляцій на мовному питанні, оскільки *українська мова стає кодом безпеки* у прямому значенні цього слова: *За словами Павла [Вишебаби], його побратими, з якими він захищає кордони країни на сході, усвідомили, що українська мова = безпека. «Коли заходить сонце і настає темрява, російської мови у війську не чути, всі починають говорити українською. Тому що це безпечно. Якщо говориш українською, то ти свій, якщо говориш російською — до тебе є питання»* (<http://life.pravda>, дата звернення: 28.05.2022). Пор. підтвердження цієї думки в іншому джерелі: *Що тоді [у темряві] стає таким оберегом, щоб у тебе не вистрелили свої? Таким оберегом стає українська мова. Навіть ті, хто вдень говорить російською, після заходу сонця переходить на українську. Бо це твоя безпека* (<http://surl.li/guweg>, дата звернення: 19.05.2022). Відтак при звичаєння до спілкування українською поступово стає нормою і для російськомовних захисників України, які називають її *мовою перемоги*: *Перехід на українську серед військових є надзвичайно важливим кроком. І приклад на цьому шляху мають подавати командири та весь офіцерський склад. Українська — мова перемоги!* (<http://surl.li/guwtb>, дата звернення: 10.11.2022).

Володіння і природне спілкування рідною мовою — не тільки код безпеки, а й ефективний інструмент розрізнення «своїх» і «чужих». Це засвідчують *шиболети*¹, які вже з перших днів війни

¹ Шиболет — мовна особливість, за якою можна визначити, що для людини чи групи людей мова не є рідною. Функцію таких «мовних паролів» часто виконують звуки і звукосполучення, які важко, а інколи й неможливо вимовити носіям інших мов. Наприклад, ортоепійно складною позицією для етнічних поляків є вимова українського твердого «л», для китайців — дрижачого «р». Історичним фактом є те, що американці на тихоокеанському фронті використовували шиболет *lollapalooza*, оскільки наявність у його фонетичній структурі трьох звуків «л» є неподоланим артикуляційним бар'єром для японців.

активно використовували військові, тероборонівці, небайдужі громадяни, щоб відрізнити російських військових від українців.

Хрестоматійний приклад шиболета — українська лексема *паляниця*. Такий її статус уже зафіксовано на ресурсі Вікіпедія: «Росіяни вимовляють «паляниця» з м'яким звуком «і» замість «и», а «ц» іноді замінюють «тс», тому під час російського вторгнення в Україну 2022 р. слово стало одним із тих, що пропонується використовувати для виявлення диверсійно-розвідувальних груп ворога» (<https://uk.wikipedia.org/wiki/Паляниця>, дата звернення: 10.11.2022).

Отже, фонетичною підставою для використання іменника *паляниця* як шиболета слугує нездатність росіян вимовити звук [ц] у кінці слова м'яко або пом'якшено, що є нормою для української мови: *молодець, корінець, п'ятниця* (за винятком окремих запозичень на зразок *матрац, палац, шприц*). Натомість нормативна й звична для росіян вимова в цій позиції — твердий [ц] (*молодец, пятница*), тому ствердіння звука [ц'] слугує ідентифікатором «неукраїнськості». Крім того, артикуляційної перебудови потребує також вимова українського звука [и], що «абсолютно відрізняється від російського. Він формується в зовсім іншій частині мовного апарату і навіть у транскрипції позначається іншим значком» (<http://surl.li/guwcq>, дата звернення: 15.04.2022). Тому абсолютно прагматично виправданим стало паролне використання, крім титульної *паляниці*, також численних лексем зі схожим «фонетичним портретом», що поєднує названі «камені спотикання», — *рушниця, криниця, молодиця, світлиця, блискавиця, нісенітниця* та ін. А згодом із таких практично неподоланних для росіян фонетичних «пасток» постали цілі тексти-шиболети: *Кропивницькі паляниці зі смаком полуниці продаються у крамниці біля Укрзалізниці; Я сиділа у крамниці у своїй новій спідниці, їла стиглі полуниці, їх мокала в цукорницю, що купила у крамниці біля Укрзалізниці. Потім взяла паляницю, і чорницю, і суницю, перекинула рушницю й надіслала блискавицю прямо ворогові в пицю.*

Варто також відзначити, що у функції семантичних шиболетів («чужі» не тільки неправильно вимовляють слово, але й не знають його значення) у практиці тероборони використовували питому, а іноді й безеквівалентну лексику: *веселка, пуцьвірінок, дрібняки, берегиня, обрій, вирій, брунька, буришин, хвіртка, шарпетки, цвіркун, обценьки, кватирка, натхнення, духмяний, кмітливий, картатий, непореливки, теревенити, вештатися, бриніти, майоріти* та ін.

Для значної частини українського соціуму 2022 рік став історичним соціокультурним рубіконом, коли в умовах травматичного прозріння відбувся давно назрілий перехід на українську мову та її внутрішньо мотивований, інституційно не регульований вибір мовою щоденного й постійного спілкування. Катарсис першого року війни безповоротно очистив свідомість українців від численних міфів — і щодо відсутності інтересу до української мови у світі, і

щодо її функціональної неспроможности, і щодо «байдуже, якою мовою говорити». За критично короткий час наша мова стала культурно-оборонним трендом, розкрила свою сутність як код безпеки держави й особистої безпеки людини. І по-новому оприявнила зміст узвичаєної, традиційної метафори «мова — наша зброя», коли вона слугує маркером для розрізнення «своїх» і «чужих».

«**РІДНИЙ** ← **ПРОСТІР** → **ЧУЖИЙ**». Лексичні, лексико-синтаксичні засоби мовоопису «свого простору» в текстах періоду війни загалом передбачувані й об'єктивно вмотивовані: *Україна, Ненька, вітчизна, країна, край, земля / українська земля, кордони, Київ*, також назви великих та малих українських міст і сіл, місцевостей, які першими або особливо відчутно зазнали російської агресії. Їхню позитивну конотацію, модальність споріднености, духовної єдности з ними підкреслює традиційна інтимізувальна епітетна сполучуваність — *рідний, мій, наш, свій*, що показова і для художніх, і для публіцистичних текстів: *Горить, палає техніка ворожа — / Рідна Україна переможе* («Україна переможе»); *Впадемо в намолений шепіт трави, / І небо заквилить чайно... / Та в світі, нарешті, не стане москви... / Тримайся, моя Україно* (Б. Томенчук, «Ми знаєм, що нині стоїть на кону»); *Почуй цю молитву, наш праведний Боже, / Одному Тобі припадем до коліна... / Не ми починали, та ми переможемо. / Так молитесь нині моя Україна* (Б. Томенчук, «Ці очі конаючого дитинчати»); *Синє небо спаскудила хмара — / Чорна хмара десанту з Москви. / По землі лізе руська отара. / Свою Неньку рятуємо ми. / Увірвались у нашу країну / Уночі, коли люди ще сплять. / Розбудили велику родину / Та ракетами землю бомблять* (О. Марс, «Не летіть в Україну, лелеки»); *Приповзають до нашого поля / Із мокишанських країв упирі. / Незавидна буде їхня доля / На моїй українській землі* (О. Акулова, «Чорнобривці»); *І буде мир... / І вишні зацвітуть / У рідному моєму краї. / Лелеки добру звістку принесуть: / «Кінець війні, ми ворога здолали!»* (О. Горголь-Ігнат'єва, «І буде мир»); *Поцілуй мене міцніше, / Кличе до лав ЗСУ тебе рідна земля* (О. Акулова, «Кацапів мучать»); *На Бахмуті росіяни <...> намагаються робити по 2-3, навіть 4 спроби штурмів за день. Бійці втомлюються, але тримаються, атаки відбивають. І будуть триматися, бо іншого виходу у нас немає. Це наша земля!* (Знай.УА, <http://surl.li/gxlfj>, дата звернення: 15.12.2022); *На наші кордони «міль» суне терором. / На смерть посилає Рассея-страна...* (О. Акулова, «Друже майоре»); *Ти зайшов у мій дім, і з якого це права? / Це моя територія, моя земля! / Це моя Україна, це моя держава! / Ти загарбник... І серця у тебе нема...* (Г. Британ, «Ти зайшов у мій дім...»); *У четвер на світанку звістка світ пройняла: / Чорним птахом накрила Україну війна. / Міліони розбитих, нездійснених мрій. / Як тебе сміли бомбити, Києве мій!* (В. Лобач, М. Полончак, «Як тебе сміли бомбити, Києве мій!»); *Чоло насупить древній наш Лютіж, / Поранений, обстріляний, побитий* (О. Горголь-Ігнат'єва, «І буде мир»); *Війну не зупинити, / як*

яскраву артеріальну кров із відкритої рани — / вона тече, доки не вб'є, / заходить у **наші міста** озброєними людьми, / розсипається ворожими дрґ у внутрішніх дворах, / ніби смертельні ртутні кульки, що їх уже не вибирати (Г. Крук, «Стоїш із плакатиком «no war»).

Вершинними у стилістичній ієрархії позитивних оцінок «свого» простору, очевидно, варто визнати глорифікаційні епітети *свята*, *священна*, *первосвященна* щодо денотатів *Україна*, *Вітчизна*, *земля*: *Ми знаєм: когось принесуть на щитах, / Погасне судьба за судьбою. / Та знаємо також: Вітчизна свята / Нікому не буде рабою* (Б. Томенчук, «Ми знаєм, що нині стоїть на кону»); *Б'ються на смерть мої земляки, / Кров'ю землю святу поливають. / Щоб країна ввійшла в майбуття / Вільна, сильна, без чвар та війни. / Віддають найцінніше — життя* (Г. Британ, «Ця війна не в далекій країні»); *Як один, постаємо супроти / На Твоєму всевишньому тлі... / Вони будуть лежати, як шпроти, / В нашій первосвященній землі... / За вселенські содоми й гомори, / З-над Говерли й Тарасових круч / Ми розтопчемо їх триколори* (Б. Томенчук, «Як один, постаємо супроти»).

Трансформацію вже утрадиційненої лірично-інтимної тональності, успадкованої від прототексту пісні «Чорнобривці» на слова М. Сингаївського, засвідчує сполука іменника *Україна* з епітетом *світанковий* [«прикм. до *світанок* (СУМ ІХ, с. 87)]. У поезії періоду війни на прецедентне значення виразно нашаровується новітній досвід українців: перші вибухи широкомасштабного вторгнення пролунали на світанку: *Ти чуєш, світанкова Україно, / Такий одвічно опівнічний рев? / То дольодовикові бабуїни, / Прокинулись і злізли із дерев* (Б. Томенчук, «Ти чуєш, світанкова Україно...»). Водночас прецедентну ліричність просторового образу у моїм світанковім краю збережено в римейку О. Акулової «Чорнобривці»: *Соняхів нам насіяла арта / У моїм світанковім краю. / Із кишеної псковського десанта / Заквітчала всю землю мою.*

Прикметною є героїзація назв українських міст, які в перші дні стали епіцентрами російської військової агресії (*Київ, Чернігів, Харків, Херсон, Маріуполь, Мелітополь, Соледар, Бахмут*), а також населених пунктів, що найвідчутніше постраждали під час наступу на Київ (*Буча, Ірпінь, Гостомель, Бородянка, Демидів, Козаровичі, Димер, Синяк, Іванків, Лютіж, Вишгород*) і були блискавично символізовані як топонімічні маркери національної стійкості: *Фортеця Бахмут — / Всі молитви наші тут, / І сердець сталевий Дух, / І Герої незламних Крут / З неба нам сил дають, / Волю, вогонь і лют. / Стіни горять в бою, / Мамо, а я стою* (Антитіла, «Фортеця Бахмут»); *Підніме очі за-кривавлений Ірпінь, / Йому плече підставить сива Буча. / А Бородянка і Гостомель-побратим / Порушать тишу стогоном болючим. / Демидів враз прокинеться від сну, / Від болю ран ворожих окупантів. / На повні груди крикне: “Я живу!!! / Я витримав оцих потвор-мутантів”. / Козаровичі, пошматовані вогнем, / Потоптані, знесилені і босі. / Тавровані*

ординським тим мечем / Піднімуть хвилю в морі стоголоссям. / І **Ди-мер**, **Катюжанка**, і **Синяк** / **Сплюндровані** поганською рукою ката. / Без сліз, бо їх давно уже нема, / З колін устануть, бо прийшла розплата. / Почує це **Іванків** — **сивий дід**. / Вони його живого розпинали, / Він навіть не стогнав, він гордо переніс. / Його тортури дикі не зламали. <...> Тримав він оборону, як справжній захисник, / **Сміливістю своїх людей прикритий** (О. Горголь-Ігнат'єва, «І буде мир»); **Світе-світе, гарно ж ти нас кинув!** / Та у неклі цих **страждань-терпінь** / Все ж стоїть золотoverхий **Київ**, / **Буча**, і **Гостомель**, і **Ірпінь** (О. Ірванець, «З міста, що ракетами розтросчене»). Героїчну тональність цих образів і їхнього контекстного оточення загалом формують та інтенсифікують епітети *трагічний, закривавлений, поранений, спалений, обстріляний, постріляний, побитий, сплюндрований, потоптаний, знесилений, прикритий сміливістю, таврований мечем, пошматований вогнем*, дієслівні та генітивні метафори *горять в бою, тримав оборону, живого розпинали, тортури не зламали, порушать тишу стогоном, біль ран*. Зауважуємо оцінку збіжність, сумірність епітетно-метафоричних характеристик «свого простору» з гіперонімом Україна: *Гуде в тобі віків небесний дзвін... / Помститься до сьомого коліна / Волає кровно піднята з колін / **Постріляна невбита Україна*** (Б. Томенчук, «За волю оголошена ціна»); *А тепер говори, не змовкай, / Бо цей світ перестане світати, / **Крає ворог сплюндрований край...** / Говори, не мовчи, автомат!* (Б. Томенчук, «Не мовчи. Не мовчи — говори»).

У текстах періоду війни майже конгруентними є тематичні площини «чужий простір» та «країна-агресор Росія».

Актуальний словник мовоопису країни-агресора формують лексичні номінації (власні й загальні) та словосполучки з найширшою амплітудою негативних оцінок — від іронічно-глузливих до відверто образливих, лайливих. При цьому до вже історично закріплених, зокрема актуалізованих і реактуалізованих від 2014 року дисфемізмів *московія, рассея, раша, рашка, рашленд, рашляндія, ереф, ерефія, кацапстан, кацапія, путінрейх, Мордор / мордор, мордорляндія, мордорленд, московоленд, москвостан, мокшандія, запорєбрік, аквафрешія* додалися численні новітні: *терраша, па-раша, російська педерація, рососія, роїся, рабсія / рабсея, оркостан, окупантія, духовноскрепія, недокраїна, недодержава, московська псевдодержава, «велика країна», країна мародерів, гвалтівників і убивць та ін.* Пор.: *На наші кордони “міль” суне терором. / На смерть посилає **рассея-страна*** (О. Акулова, «Друже майоре»); ***Російська педерація** сьогодні прагне прийняти таку ж форму, як і 300 років тому. Як і 100 років тому. Це форма імперії* (<http://surl.li/guxvk>, дата звернення: 10.09.2022); *Приповзають до нашого поля / **Із мокшанських країв** упирі. / Незавидна буде їхня доля / На моїй українській землі. / Як на соняхи ті ми поглянем / І фінальним акордом / **Ловайський котел** вам згадаєм, / І відправимо в пекло весь **мордор*** (О. Акулова, «Чорнобривці»); *Весь світ повинен зібратися і дати по*

зубах цій гадючій «*страні*». *Всюди, де влізає рососія, — смерть, кров і руйнування* (коментар Twitter); *Ніякого прощення. Лише помста московській псевдодержаві* (Знай.UA, <http://surl.li/gxlfj>, дата звернення: 03.04.2022); *Як «великая русская культура» породила країну виродків, мародерів, гвалтівників і убивць* (Українська правда, <https://www.pravda.com.ua/>, дата звернення: 03.04.2022).

Лексичні індикатори гранично негативної аксіології аналізованих понять — їхні текстові асоціати *терор, агресія, геноцид, розстріл, руйнування, пекло, кров, смерть, могила, брехня, депортація*. Із-поміж них виокремлюємо аксіологему *ганьба*. Її актуальність щодо мовоопису держави-агресора в різних стилістичних форматах засвідчують і поетичні (зокрема й новітні пісенно-поетичні та римейкові), і публіцистичні тексти: *Росія навіки покрита ганьбою, / І стала ізгоєм вся шобла Кремля* (О. Акулова, «Друже майоре»); *Те, як «завоювали» Маріуполь окупанти у 2022 р., увійде в історію російської ганьби* (Знай.UA, <http://surl.li/gxlfj>, дата звернення: 13.06.2022); *Повертайтесь додому з ганьбою / У Саратов, а може, в Сибір! / Заберіть свої танки з собою, / Подивіться, чи прип'ятий звір. / Уклоняйтесь йому вже не треба, / Не потрібно співати пісень. / Бо тепер він — ніхто, він — нікчема! / Чорну ніч засліпив білий день* (О. Марс, «Не летіть в Україну, лелеки»); *Не зможем забути. Не хочем простити... / Вклоняємось, Боже, доземно й донебно / За силу Твою, від усього найвищу, / Цю гідь найгідкішу, гієнну ганебну* (Б. Томенчук, «Молитва з війни»).

Найактивніше вживані в текстах періоду війни вторинні оцінні номінації країни-агресора — *Оркостан / оркостан* та *Мордор / мордор*.

Номінація *оркостан* (дослівно — *країна орків*) — це композитне утворення на основі лексеми *орк* (назва описаних у фентезійному творі Дж. Толкіна «Володар пернів» жорстоких істот-ординців, людиноподібних потворних варварів, прислужників сил зла) та компонента *-стан* (країна, територія проживання), що є ідентифікаційним для назв саме азійських, східних країн (*Казахстан, Туркменістан, Таджикистан, Узбекистан, Киргизстан, Пакистан, Афганістан* та ін.). І вибір цієї моделі не випадковий. Це знакова рефлексія сучасних тенденцій довести, що росіяни — це слов'янізований народ, який хоч і розмовляє слов'янською мовою, однак за своїми етнічними ознаками до слов'ян не належить. Зокрема, цю думку аргументовано доводить доктор історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАНУ Борис Черкас (<http://surl.li/guxwd>, дата звернення: 21.07.2022).

На сьогодні номінацію *оркостан* офіційно фіксують ресурси *Мислово* — онлайнний словник неологізмів і сленгу сучасної української мови (<https://myslovo.com/dictionary>, дата звернення: 21.07.2022) та *Вікісловник* — українськомовний розділ проєкту *Wiktionary*, багатомовного словника до вільного наповнення (<https://uk.wiktionary.org/wiki>, дата звернення: 21.07.2022). Констатуючи очевидну струк-

турну й аксіологічну аналогію з уже відомою зневажливою номінацією *кацапстан*, маємо визнати її значно вищу текстотвірну продуктивність і послідовність уживання в текстах періоду війни: *Рішучий порив українських дипломатів, політиків та інтернет-активних громадян дав результат. Масштабні санкції проти оркостану запроваджені* (<http://surl.li/guxwl>, дата звернення: 04.02.2022); *За останній період оркостан <...> намагається прорватися. Але завдяки героїчним зусиллям тих хлопців, які стоять на “нулі”, ми їм не даємо* (<http://surl.li/guxxg>, дата звернення: 14.12.2022); *Краще так, ніж в оркостані жити: у Дніпрі люди готують їжу на вогні біля під’їздів* (<http://surl.li/guxxj>, дата звернення: 28.11.2022).

До цього ж метафорично-оцінного поля належить номінація *Мордор / мордор* — назва «чорної країни», яку також узято з художньомовної реальності прецедентного тексту «Володаря перснів». І художня, і публіцистична, і розмовна практика демонструють її вдалу аксіологічну проєкцію на сучасну об’єктивну реальність і входження до словника періоду війни: *Держдума Мордору «ратифікувала» анексію українських територій. Чим пришивидшила розпад Росії* (<http://surl.li/guxxq>, дата звернення: 03.10.2022); *Нам потрібно якнайшвидше інтегруватися з Європою, шукати можливість вступити в НАТО або отримати реальні гарантії захисту від агресії РФ з боку Альянсу. Мордор нас у спокої не залишить <...> Вистоїмо, дорогі співвітчизники!* (<http://surl.li/guxxz>, дата звернення: 28.02.2022).

Підкреслено зневажлива, інвективна семантика й оцінність аналізованих метафоричних вторинних номінацій Росії — визначальний чинник їх приживлення в мовній свідомості українців і входження в когнітивну базу та активний словник. Водночас ця ж семантика й оцінність слугують підставою для формулювання іншої позиції: «Уживаючи назви *оркостан, мордор*, ми маскуємо справжнього ворога. А його треба називати справжнім іменем, назавжди маркуючи вбивцею. Важливо не створювати подвійного дна, де Росія — це країна, а Мордор — убивці. Росіяни і Росія мають нести відповідальність за вчинені злочини» (<http://surl.li/guxue>, дата звернення: 17.05.2022). Суголосну думку висловила в ефірі «Громадського радіо» експерт зі стратегічних комунікацій Я.Ю. Ключковська: «Дуже важливо називати все своїми іменами. Нам оголосив війну не Мордор, а Росія. Це вона посилає свої війська. У військових є контракт із державою на те, щоб вбивати, гвалтувати, викрадати наших дітей. Тому не варто переводити їх у міфічну категорію. Ми маємо називати їх, як є в житті» (<http://surl.li/guxyi>, дата звернення: 04.06.2022).

«РІДНИЙ ← СОЦІУМ → ЧУЖИЙ». Ключові номінації в лексичній стратифікації «свого» соціуму, як його окреслено в публіцистичних і художніх текстах періоду війни, — *нація, народ, люди / наші люди, українці, Збройні сили України / ЗСУ, тероборона, захисники, воїни, вояки ЗСУ, побратими, хлопці / наші хлопці, волонтери,*

кіборги, київський привид, воїни Світла, лицарі Свободи тощо. Поле активно вживаних щодо них передбачуваних інтимізувальних означень (наші, любі, дорогі, рідні / *максимально рідні*) розширюють позитивно-оцінні (найкращі, завзяті, затяті, вірні, незламні, горді, справжні), зокрема й глорифікаційні (надпотужні, святі, священні), епітети: *Увесь світ дивується нашому народу / Надпотужна нація* — дочки і сини... (А. Мелешко, «Зникли числа, дати, значимі події»); *А наші люди, а українці / Проти русні об'єднали вже цілий світ* (Х. Соловій, «Українська лють»); *Як же ми відчуваємо любов! Коли всі максимально рідні. <...> І ця любов дає нам сили* (О. Пшенична, «Привіт, світе!»); *Зупиніться, агресори кляті! / Не топчіть чорнозем і траву! / Бо вояки наші завзяті / Вас спрямують у чорну труну* (О. Марс, «Не летіть в Україну, лелеки»); *В теробороні найкращі хлопці, / Самі герої воюють у наших ЗСУ / І джевеліни, і байрактари / За Україну б'ють русню* (Х. Соловій, «Українська лють»); *Київський привид в повітрі летить, / Київський привид збиває за мить, <...> / Він — гордість країни, він — слава, він — дух, / Десятки рашистів відправив до трун* (С. Подвеза, «Київський привид»); *Як на ті квіти сонця погляну, / Бачу стінгер новенький, / Бачу силу твою, моя арто, / ЗСУ міць незламну, рідненьку!* (О. Акулова, «Чорнобривці»); *І день, і ніч збирають поміч всім нужденним. / Ви очі бачили, отих святих людей, / У них вогонь добра горить священний* (О. Горголь-Ігнат'єва, «І буде мир»); *...вийшов покурити до берега дніпра² / розговорився з вояком зсу / та охоронцем з атб / вояк зсу був молодий / гордий за побратимів із передової / і чекав своєї черги / бити русню* (І. Мітров, «Вийшов покурити...»); *Кривавий від втрат і чорний від згарищ 2022-ий розпізнав нас справжніх. Не гречкосіїв, а воїнів. Не малоросів, а українців. Не байдужих, а затятих* (<http://surl.li/ejtg>, дата звернення: 10.01.2023); *Можемо лише сподіватися на допомогу міжнародних гуманітарних організацій. І вірити, що наші незламні воїни Світла незабаром таки повернуться додому. А фото Дмитра Козацького мандрують світом. І отримують найвищі нагороди на престижних виставках! Хай всі знають про нечувану мужність українських лицарів Свободи!* (<http://surl.li/guxup>, дата звернення: 15.09.2022). Максимально високу, часто героїчну модальність та експресію вербалізують також іменниково-прикметникові кваліфікації (вояки завзяті, незламні воїни, найкращі хлопці, святі люди, душа світла, дух сильний, нечувана мужність, вогонь священний), генітивні метафори (лицарі Свободи, воїни Світла, ЗСУ міць незламна, гордість країни, вогонь добра).

Визначальні для цих образів архісеми 'сила', 'міць', 'слава', 'гордість', 'героїзм', 'добро', 'сміливість', 'мужність', 'незламність', 'любов', 'світло', 'порятунок' домінують і в динамічно-метафоричних описах українських військових та українців загалом із дієсловами *боронять, захищають, рятують* (Україну / край / кордони / дітей / матерів /

² В ілюстрації збережено правопис автора.

батьків / своїх), борються за свободу, рвуться до бою, викладають шлях до перемоги, формують батальйони, закривають плечима, розстеляє покров, здають кров тощо: *Пішов, поїхав, як багато тисяч / героїв наших, молодих синів, / Що Україну захищають, / І найманців із Батьківщини виганяють* (Г. Дармограй, «І знову осінь»); *Я нині розмовляла із дощем, / Він так спішив про все розповісти, / Вростав у душу польовим плющем, / Просив залишитись і ще не йти... / Він бачив біль в очах чоловіків, / Що захищають край свій до кінця* (Г. Британ, «Я нині розмовляла із дощем»); *Я буду тебе захищати, / Країну, родину і дім! / Нікому вже нас не здолати, / Ми сильні господарі в нім!* (Н. Городчук, «А можна я піду із вами?»); *Кожен мужньо бореться за нашу свободу <...> / Вже забули, як це — мирні тихі сни. / Ми усе здолаємо!!! Буде перемога!!!* (А. Мелешко, «Зникли числа, дати, значимі події»); *Київський привид боронить своїх — / Дітей, матерів і стареньких батьків* (С. Подвеза, «Київський привид»); *Ми відчуваємо любов. <...> Коли мільйони рук методично викладають шлях до перемоги кожен на своєму місці* (О. Пшенична, «Привіт, світе!»); *Мій бог не ховається поза спину, / Він над дітьми розстеляє покров. / Мій бог скуповує кровоспинне / Й стає у чергу здавати кров* (М. Савка, «Мій Бог формує всю ніч батальйони»); *За словами Павла [Вишебаби], його побратими, з якими він захищає кордони країни на сході, усвідомили, що українська мова = безпека* (<http://surl.li/gkzez>, дата звернення: 28.05.2022).

Знаковий внутрішньотекстовий контраст постає на протиставленні їхні — наші в поетичній рефлексії Василя Махна: *...тьма їхня з Тьмурокані / а їхні — мокша і чудь / стріляють по нашому стані / по наших позиціях б'ють* (В. Махно, «Господи, як там в Тичини»).

Максимальний вияв позитивних емоцій щодо «своїх» оприявлено у вигукових, оптативно-бажальних конструкціях і гаслах прослави: *Збройні Сили Вкраїни, щастить вам нехай!* (О. Акулова, «Києве мій»); *Слава всім нашим воякам, / Слава, Україно, твоїм синам* (І. Водвуд, «Горів москалик і палав»); *Орка тіло ляже в ґрунт — / Слава нашим ЗСУ!; Київський привиде, слава тобі, / Київський привиде, безмежної сили тобі* (С. Подвеза, «Київський привид»). Пор. полярну експресивність оптативних контекстів, спроектованих на «чужого», на ворога: *Тепер не сльози — біль в очах. / І співчуття тим вдовам, матерям. / Немає більше сумніву в словах: / Ворогам смерть! Слава героям!* (Т. Полуфанова, «Сльози котилися повільно»); *Поцілуй мене міцніше, / Кличе до лав ЗСУ тебе рідна земля. / Поцілуй мене міцніше, / Хай у пакеті додому везуть москаля. / Хай вантаж 200 додому везе москаля. / Хай споживає ці добрива наша земля* (О. Акулова, «Кацапів мучать»).

Займенник *ми* та займенникові конструкції *ми з вами...*, *разом ми...*, *у нас / у нас із вами...*, *між нами...*, *з вами я...* засвідчують солідаризацію, емоційне єднання авторів текстів із «своїм» соціумом: *Ми усе здолаємо і вистойм! / Потім ще і рештки приберем / Тих усіх, котрі були тут прислані / Вузькооком лисим упирем. / З вами й я і*

вистою, й вілію, / Як у землю рідну міцно впруть... (О. Ірванець, «З міста, що ракетами розтрошене»); *Я горджуся, що Я — Українець! / Сила духу незламна у нас! <...> Вірю в те, що війна закінчиться, / Ми покажемо гідність в бою. Я покличу вас знову, лелеки, / Уквітучу країну свою* (О. Марс, «Не летіть в Україну, лелеки»); *Побудь, мій Боже, отут, між нами, / Душею батька, сльозою мами, / Сестри любов'ю, брата плечима, / Чеканням милої, її очима. <...> Храни від смерті, від кулі вражої. / Будь нам, Боже вартою, стражею. / Я тіло й душу тобі офірую. / Побудь, мій Боже, зі мною! Вірую!* (Л. Буряк, «Побудь, мій Боже, зі мною»).

Солідаризаційне гасло *Віriamo в ЗСУ. Разом ми — сила!* тривалий час використовують у плашці новинних передач на одному з національних телемовників.

Максимальний ступінь єднання соціуму, його світоглядної та емоційної злютованості фіксують образи *вся країна, весь народ, велика родина, велетенська сім'я*, що граматично скоординовані з автотологічними чи образними предикатами *стає на варту, підійнявся до бою, піднявся від краю до краю, тримаємо стрій, повстанемо пліч-о-пліч* тощо. Для художніх текстів періоду війни такі образи є експресивно маркованою стильовою нормою: *Мій бог не може поки що спати, / Коли вся країна на варту встає* (М. Савка, «Мій Бог формує всю ніч батальйони»); *Увірвались у нашу країну / Уночі, коли люди ще сплять. / Розбудили велику родину / Та ракетами землю бомблять* (О. Марс, «Не летіть в Україну, лелеки»); *Дунав, в Україні армії немає, / А народ піднявся від краю до краю!* («Іхали укropи»); *Грає Київське море, / Русській Мір догора. / Москалів цілі гори / Змили хвилі Дніпра. / Вірні, злі і незламні тримаємо стрій. / Ти москву переможеш, Києве мій* (О. Акулова, «Києве мій»); *Повстанемо пліч-о-пліч, не здамося, / В єднанні — запорука перемог. / Щоб націю здолати не вдалося, / На нашій боці — правда, віра, Бог* (Т. Семенченко, «За що ти, Каїн, Авеля вбиваєш?»).

Щодо вербалізації мотиву єдності зі «своїми» продемонстровані дієслівні метафори цілковито суголосні з порівняльними образами: *Вже не питайтеся звідки і хто ми... / Наші серця, як один метроном...* (Б. Томенчук, «Вже не питайтеся звідки і хто ми»); *Весь народ підійнявся до бою, / Мов одна велетенська сім'я. / За країну свою ми стіною / Станем, брате, разом — ти і я* (О. Марс, «Не летіть в Україну, лелеки»).

За наповненістю текстів синонімійними до аналізованих книжними одиницями *єдність, солідарність, консолідація, об'єднання; консолідоване, об'єднане, єдине ціле* тощо можна простежити інтенсифікацію публіцистизму сучасного мислення, що насамперед зумовлено зростанням ролі ЗМК у час війни: *Саме єдність в Україні — те, що не дало путіну підірвати нас зсередини, на що він дуже розраховував. Саме внутрішня єдність дала потужний імпульс зміцненню солідарності всього демократичного світу, чим кратно посилила міжнародну*

коаліцію на підтримку України. <...> Єдність у самій Україні заохотила всіх — від Вашингтона до Лондона, від Берліна до Парижа — до зміцнення трансатлантичних лав у протидії російській навалі. Рамштайн — наслідок нашої єдності. <...> Єдність — це імператив (<http://surl.li/ejigtg>, дата звернення: 17.01.2023); Не хочуть говорити російською, щоб уникати якихось політичних асоціацій з росією. А ще — бажують відчувати єдність у часи повномасштабної війни (<http://surl.li/gkzez>, дата звернення: 28.05.2022); Дивовижна солідарність, коли хочеться обійняти кожного зустрічного, неначе рідного, бо то теж українець. Сила духу і сила волі. Нестримний оптимізм, така віра в перемогу, по якій обов'язково воздасться! (<http://surl.li/ejigtg>, дата звернення: 17.01.2022); Зараз, кажуть соціологи, українське суспільство консолідоване, як ніколи. <...> Ціна цієї консолідації — війна Росії проти України, яка об'єднала людей і майже стерла регіональні відмінності у ставленні до державних символів (<http://surl.li/ejigtg>, дата звернення: 17.01.2022).

Прикметно також, що контексти-вербалізатори мотиву єдності зі своїми зазвичай оприявнюють підкреслено оптимістичне бачення майбутнього — *здолаємо, вистоймо, покажемо гідність в бою, покличемо у квітучу країну свою, повернемося до мирного життя, будемо мріяти, будемо жити* та ін. Пор.: *Вірю в те, що війна закінчиться, / Ми покажемо гідність в бою. / І покличем вас знову, лелеки, / У квітучу країну свою* (О. Марс, «Не летіть в Україну, лелеки»); *Повернемося до мирного життя, / Запахнуть чорнобривці й рута-м'ята* (О. Горголь-Ігнат'єва, «І буде мир»); *Світе, не бійся. Ми на сторожі. І якщо ти раптом соромився запитати, ми скажем самі: так, весна прийде, і вона буде жовто-блакитна* (О. Пшенична, «Привіт, світе!»); *Будем мріяти, жити на крилах надій. / Ти москву переможеш, Києве мій!* (О. Акулова, «Києве мій»); *Ми тобі покажем “молодшого брата”, / Будеш з України рачки утікати! / Згинуть вороженьки, як роса на сонці, / Запануєм, браття, у своїй сторонці!* (В. Кукоба, «Їхали укропи»); *Фото наслідків влучання ракет оприлюднено на Facebook-сторінці Інституту філології. «Як би важко нам не було, ми вистоймо. З нами Бог, з нами правда», — наголошується у дописі* (glavcom.ua). У такій модальності оптимізму вони цілковито збіжні з тематичним сегментом «свій простір»: *Засяє сонцем Вишгородський край. / Підніметься з руїн моя країна, / Бо мужності такої світ не знав. / По силі духу ти одна така єдина* (О. Горголь-Ігнат'єва, «І буде мир»).

Діаметральний до аналізованого полюс «чужий соціум» у текстах періоду війни симетричний із поняттям «ворог» і розгортається у трьох базових сегментах: а) кореференти етноніма *росіяни*; б) кореференти поняття «військовий російської армії»; в) кореференти поняття «зрадник».

Низку дисфемістичних синонімів до *росіяни* (крім давніх етнофолізмів *кацапи, москалі, московити*) від 2014 р. доповнили номіна-

ції реактуалізовані, повернені до обігу (*російці*³, *росіяниці*, *рашисти*, *орки*, *мокишанці*, *мородоряни*, *русня* (похідний прикметник *руснявий*), *русаки*, *ваньки*⁴, *вата*. Пор.: *Ми маємо пам'ятати, що класична воєнна поразка — це найімовірніша загибель Путіна, а РФ може стати на шлях свого розпаду. Московити це все дуже добре усвідомлюють і потребують передишки* (<http://surl.li/guyai>, дата звернення: 08.12.2022); *Спить натомлене місто / Мирним, лагідним сном. / Москалі, як намисто, / На стовпах над Дніпром...* (О. Акулова, «Києве мій»); *Українські бійці дали відсіч окупантам на Донбасі, “заспокоївши” агресорів: Скрепнуті мордоряни інакше не усвідомлюють* (<http://surl.li/guyal>, дата звернення: 16.05.2022); *А наші люди, а українці / Проти русні об'єднали вже цілий світ, / І скоро зовсім русні не буде, / А буде мир на всій землі* (Х. Соловій, «Українська лють»); *Ще один нюанс у тому, що русні потрібна допомога з пошиттям одягу для мобілізованих...* (Реальний Київ, <https://t.me/s/kiyvreal1>, дата звернення: 04.12.2022); *Тут [у Маріуполі] русаки показали себе повними нікчемами, а ніяк не воїнами* (Знай.UA, <http://surl.li/gxlfj>, дата звернення: 13.06.2022); *Родичі там [у Росії] є, і це зомбована вата. Аж стає лячно від того, що летиться з них* (коментар YouTube).

Різностильова (публіцистична, художня, розмовна) практика 2022 р. засвідчила інтенсивне розширення корпусу оцінних назв російських військових пейоративними та інвективними кореферентами (*асвабадітелі*, *рабсіяни / рабсеяне* (похідні від *рабсія / рабсея*), *руЗкі*⁵ *зольдатен*, *руззкі*, *окупанти / Z-окупанти*, *бандити*, *кати*, *агресори*, *фашисти*, *русо-нацисто*, *путлерівці*, *зайди / Зайди*, *Заблуди*, *мерЗотники*, *головоріЗи*, *чмоні*, *мобіки*, *ЧМОбіки*), а також метафоричними й парафрастичними номінаціями (*орки*, *орда*, *рашистська навала*, *руська отара*, *кремлівська банда*, *упирі*, *Звірюки*). Їхня гранична негативна оцінність і наявна в семантичній структурі більшості з них сема 'ненависть' сприймаються як ситуативно виправдані й аксіологічно релевантні для трагічно-травматичного воєнного сьогодення України: *Прийшли окупанти до нас в Україну, / Форма новенька, воєнні машини. <...> З бандитів російських робить примар Байрактар* (Т. Боровок, «Байрактар»); *ЗСУ “хімарснули” базу окупантів в Хрустальному на Луганщині* (<http://surl.li/guyar>, дата звернення: 24.07.2022); *Те, як «завоювали» Маріуполь окупанти у 2022 р., увійде в історію російської ганьби* (Знай.UA, <http://surl.li/gxlfj>, дата звернення: 13.06.2022); *Скажені руззкі не допускають до наших полонених нікого <...> Можемо лише сподіватися на допомогу міжнародних гуманітарних організацій* (<http://surl.li/guxun>, дата звернення: 15.09.2022); *Ніхто не*

³ Зафіксована в РУС-33 за ред. А. Кримського і С. Єфремова.

⁴ Зафіксована в РУС-33 за ред. А. Кримського і С. Єфремова із значенням «поганенький візник». Сучасне значення — «пересічний, типовий росіянин».

⁵ Додатковим засобом аксіологізації в низці номінацій слугує графосемантичне акцентування літери Z як символу російського вторгнення в Україну.

думав, ніхто не бачив, / Яка бува українська лють. / **Катів проклятих** безжально мочим, / Тих, що на нашу землю пруть (Х. Соловій, «Українська лють»); *Увірвались у нашу країну / Уночі, коли люди ще сплять. / Розбудили велику родину / Та ракетами землю бомблять. <...> Зупиніться, агресори кляті!* (О. Марс, «Не летіть в Україну, лелеки»); *Боже, страхи такі навіть не снились, / Ти ще не бачив такої орди, / Царю небесний, яви свою милість, / Стань оборонно у наші ряди* (Б. Томенчук, «Вже не питаєтеся звідки і хто ми»); *Для росіян битва за Донбас стане головною до 9 травня. Вони кинуть туди всі залишки сил. Але ЗСУ готова кришити мразоту кацапську на шматки* (Вертикаль, <http://surl.li/gxvau>, дата звернення: 03.04.2022); *Найкращий день перемоги, коли мерзоту російську женуть у хвіст і в гриву* (Вертикаль, <http://surl.li/gxvau>, дата звернення: 03.04.2022). Епітетні сполуки *скажені руззкі, кати прокляті, агресори кляті, мразота кацапська, мерзота російська*, паремія *у хвіст і в гриву* текстуалізують модальність максимальної, нищівної зневаги до ворога.

Серед найактивніше вживаних номінацій, що вже узуалізовані як одиниці словника війни і мають перспективу лексикографічної фіксації в переносних та образних значеннях «прихильник російської імперської ідеології» та «агресор; військовий російської армії», — *рашист* та *орк*. Суголосні, а навіть конгруентні в пейоративності, вони помітно відрізняються за семантичним наповненням.

Сучасні тексти засвідчують принаймні два лексико-семантичні варіанти іменника *рашист*: 1) росіянин, російський військовий (власне, у цьому ЛСВ констатуємо синонімізацію з *орк*) та 2) прихильник ідеології *рашизму*⁶. Ідеологічно-оцінну конотацію забезпечує суфікс *-ист*. Створені за цією словотвірною моделлю номінації (згадаймо призабуту вже сьогодні зневажливу назву членів і прихильників партії «Наша Україна» — *нашист*) часто використовують у пропагандистсько-риторичній практиці для формування негативного іміджу опонентів, максимальної дегуманізації їхнього образу через установаження звукоасоціативного зв'язку з поняттям «фашист»: *Київський привид очей не змикає, / Колони рашистів у прах розмітає* (С. Подвеза, «Київський привид»); *Наразі у рашистів для цього [наступу з території Білоруси] немає достатніх сил і в найближчий місяць точно не буде* (Реальний Київ, <https://t.me/s/kievreal1>, дата

⁶ *Рашизм* (*Раши* + *фашизм*; *російський фашизм*) — термін для позначення політичної ідеології та соціальної практики владного режиму Росії к. XX — поч. XXI ст., що базується на ідеях «особливої цивілізаційної місії» росіян, «старшості братнього народу», нетерпимості до елементів культури інших народів, ...ультранационалізмі, використанні російського православ'я як моральної доктрини, на геополітичних інструментах впливу, насамперед енергоносіях для європейських країн, військовій силі стосовно країн, що входять до сфери впливу РФ (<https://uk.wikipedia.org/wiki/Рашизм>, дата звернення: 23.02.2023). Із таким значенням уживають у громадсько-політичному дискурсі, а також поступово входить як новітній термін у наукову метамову.

звернення: 04.12.2022); *Не Гаага і тим більше не Нюрнберг...! Має судити покидьків рашистів український народ і наші верховні судді в Харкові і в Маріуполі!* (коментар YouTube); *Прошу не наплюжити слово "Русь" об них, бо вони вкрали в нас цю назву. Рашисти... ось їм назва* (коментар YouTube).

Дисфемізм *орки* в мовній свідомості українців абсолютно одно-референтно корелює з поняттями «росіяни», «військові російської армії». Змістотвірні семи 'жорстокість', 'безжальність', 'зловивість', 'відсутність емпатії', 'примітивність', 'нездатність критично мислити', 'жадібність' на семантичному рівні фіксують і водночас аргументують цілісність дегуманізованого образу російських військових: *Вони захопити хотіли нас зразу / І ми зачали на **орків** образу* (Т. Боровок, «Байрактар»); ***Орків** суне колона — / Байрактар не дріма. / Ліг снаряд, наче в лоно, / І колони нема...* (О. Акулова, «Києве мій»); *Люди місцеві прибігли, / Допомагати почали, / В огонь соляру плескали. / **Орки** тікати почали* («Горіли танки палали»); *Луганищина під постійними обстрілами. «Ми розуміємо, що це буде тепер відбуватися постійно. **Орки** готуються до прориву», — сказав голова Луганської ОВА Сергій Гайдай* (Телебачення Торонто, <https://t.me/s/torontotv>, дата звернення: 03.04.2022). Контекстні деталі *хотіли захопити, суне колона, готуються до прориву, постійні обстріли* — це позбавлені будь-якої метафоричності, автологічні мілітарні образи, які вербально фіксують факти поведінки ворога в Україні.

Доречність наповнення українського мовного простору слововживанням *орки* — проблема контроверсивна, вона викликає ті самі суперечки, що й уживання згаданих вище дисфемізмів *оркостан* та *мордор*: «Вживання цих емоційно забарвлених слів і виразів у щоденному мовленні є зрозумілим, зважаючи на політичну ситуацію, що спровокувала їхнє творення, однак у дипломатичній і медіакомунікації краще послуговуватися словами росіяни, російські військові, російська армія, Росія, РФ тощо, аби чітко фіксувати винуватців цієї війни» (Гриценко, 2022). Не тільки лінгвісти, а й багато громадських діячів, журналістів, небайдужих громадян уважають, що послідовне заміщення понять «російські військові», «російська армія» метафоричною номінацією *орки* переспрямовує оцінність із реалій воєнного сьогодення в міфічний світ, на міфічних персонажів, а отже, сприяє аксіологічному послабленню образу реального ворога і навіть зумовлює підміну ключових понять (*ворог — не російський військовий, ворог — орк*). На нашу думку, такі побоювання щодо зміни денотативного й конотативного полюсів номінації невиправдані. У контексті сприймання й мовоопису війни частотність використання номінації *орки* та інтенсивність уходження в когнітивну базу українців є радше одним із чинників її лексикалізації з наступною кодифікацією як одиниці словника воєнного періоду. Тенденція до дегуманізації колективного образу ворога (як військових злочинців,

окупантів, загарбників) і його осмислення й оцінювання винятково в негативних параметрах досі є незмінною.

Концепцію вербальної дегуманізації ворога показово підтримують такі народжені в текстах періоду війни зневажливі назви, як *чмоні* (висміює жалюгідну зовнішність російських військових, що приїхали воювати в Україну; прототип — полонений Андрій Рязанцев, зовнішній портрет якого істотно обнизив імідж російської армії, став її саркастичним мемом), *мобіки* (негативно маркований усічений варіант субстантива *мобілізований*), *чмобіки* (неономінація, утворена способом телескопії, злиття основ зневажливих назв осіб *чмо* та *мобік*). Пор.: *Воюють із світлофорами. Яка країна, такі і чмоні* (Знай.УА: <http://surl.li/gxlfj>, дата звернення: 12.02.2023); *Поки кремлівські чмоні розбираються, чи взяли вони Маріуполь, кадилов його захопив уже вп'яте за місяць* (Знай.УА, <http://surl.li/gxlfj>, дата звернення: 21.04.2022); *Зараз тих чмобіків, які тренувалися раніше у білорусі, перенаправили на Донецький напрямок* (Реальний Київ, <https://t.me/s/kievreal1>, дата звернення: 04.12.2022); *Іран вже надав свою амуніцію, а тепер йде наголос на білоруську легку промисловість, яка може одягнути чмобіків* (Реальний Київ, <https://t.me/s/kievreal1>, дата звернення: 04.12.2022); *Частина «чмобіків», яких кинули на Донбас, може стати частиною угруповання, задіяного в наступальних діях на Київ у лютому-березні* (Реальний Київ, <https://t.me/s/kievreal1>, дата звернення: 04.12.2022).

Окремі індикаторні засоби дегуманізованого мовоопису й оцінювання *ворога* / «чужого» — кореференти поняття «зрадник».

Ядерну зону однойменної лексико-тематичної групи формують номінації *зрадник* [«Той, хто зраджує» (СУМ III, с. 698)], *колаборант*⁷ [«Особа, яка усвідомлено співпрацює з окупаційною цивільною чи військовою владою на шкоду власній країні» (<https://uk.wikipedia.org/wiki/колаборант>, дата звернення: 12.02.2023)], *гауляйтер* (до 2022 року — зневажлива назва призначених президентом губернаторів, яких не сприйняли місцева еліта / населення; у період російсько-української війни — керівник окупаційної адміністрації), *поплічник* [«зневажл. Співучасник яких-небудь ганебних або ворожих дій, учинків; спільник. // Той, хто прислужує кому-небудь, готовий допомагати в будь-яких діях, перев. ганебних; посіпака, прислужник» (СУМ VII, с. 210)], *прихвостень* [«1. зневажл. Той, хто підлабузнюється до кого-небудь, догоджає комусь з корисливою метою; підлабузник. 2. зневажл. Той, хто сліпо схиляється перед ким-, чим-небудь, слухняно виконує чийсь волю» (СУМ VIII, с. 79)], *іуда* [«зневажл., лайл. Зрадник, запроданець» (СУМ IV, с. 57)]. Пор.: *Драма Куп'янська. Половина міста досі під росіянами, ключові керівники — зрадники* (<http://surl.li/ehoxz>, дата звернення: 13.09.2022); *Про підго-*

⁷ Пор. з історично маркованим поняттям *колабораціоніст* — «зрадник своєї батьківщини, що співпрацював з фашистськими загарбниками в окупованих ними країнах під час другої світової війни» (СУМ IV, с. 216).

товку наступу українських військових на Херсон також заявив один із так званих ватажків окупаційної «адміністрації» **гауляйтер** Кирило Стремоусов (<http://surl.li/guybx>, дата звернення: 19.10.2022); Ранковий вибух у Мелітополі — просмаження чергового **колаборанта** <...> до повномасштабного вторгнення росії в Україну волик очолював місцеву ланку соціалістичної партії <...> Після окупації Мелітополя став активним **поплічником місцевих гауляйтерів**. Наразі інформація про травми, отримані **колаборантом**, уточнюється (<http://surl.li/guyce>, дата звернення: 06.12.2022); **Гауляйтер** Сальдо заявив, що переправа [Антонівський міст] потребує ремонту (ТСН: 20.07.2022, <https://tsn.ua/>, дата звернення: 12.02.2023); Служба безпеки України збрала беззаперечні докази вини ще одного **ворожого поплічника**, який проводив розвідувально-підривною діяльністю на користь країни-агресора (<http://surl.li/ehppo>, дата звернення: 16.02.2023); Відступ із Херсона: кремлівські **прихвосні** у Криму розхвилювалися про свою безпеку (<http://surl.li/guydd>, дата звернення: 15.02.2023); **Всі прихвосні та колаборанти будуть депортовані. Після звільнення Енергодару і повної деокупації Запорізької АЕС! Це обов'язково станеться, просто є питання часу** (ТСН, 13.01.2023, <https://tsn.ua/>, дата звернення: 25.02.2023).

За час російської агресії низку лексичних кореферентів поняття «зрадник» поповнили також словосполучення зі стрижневими лексемами *коригувальник* [«Той, хто здійснює корегування під час стрільби з гармат» (СУМ IV, с. 286)] та *інформатор* [«Той, хто дає інформацію, повідомляє про що-небудь» (СУМ IV, с. 42)]. У сучасній мовній практиці вони набули нових семантичних відтінків і розвинули нову сполучуваність, що релевантні до умов війни: *коригувальник ворожого вогню, коригувальник ракетного удару; інформатор окупантів, інформатор росіян, інформатор загарбників*, пор.: *На Одещині затримали чоловіка, який здавав окупантам місця дислокації українських військових. <...> Усі дані коригувальник передавав окупантам через анонімний телеграм-канал у вигляді “фотозвіту” та позначок на електронній карті* (ТСН: 27.09.2022, <https://tsn.ua/>, дата звернення: 25.02.2023); *Внаслідок дій коригувальника вогню на Яворівському полігоні загинуло понад 50 військових* (<http://surl.li/guydi>, дата звернення: 06.04.2023); *15 років в'язниці отримав коригувальник ворожого вогню* (<http://surl.li/guydn>, дата звернення: 29.05.2022); *Служба безпеки України затримала можливого коригувальника масованого ракетного удару по військових та енергетичних об'єктах Харкова та області* (<http://surl.li/guydu>, дата звернення: 23.11.2022); *СБУ затримала інформатора росіян, який фіксував наслідки удару по багатоповерхівці в Запоріжжі* (Детектор медіа, https://t.me/s/detector_media, дата звернення: 06.04.2023); *Інформатора російських окупантів, який повідомляв загарбникам про розташування позицій української армії в Краматорську, засуджено до 11 років позбавлення волі* (<http://surl.li/guyef>, дата звернення: 29.12.2022).

Характерні для проілюстрованих контекстів дієслівні конструкції із змістотвірними семами ‘викрити’, ‘притягнути до відповідальності’, ‘покарати’ (*затримали, проведе за ґратами, отримав 15 років в’язниці, засуджено до позбавлення волі*) релевантно ословлюють реалії принципового протистояння «чужим» — не тільки зовнішнім, а й внутрішнім ворогам України та українського народу.

Саркастичний компонент у моделюванні загального образу «чужих» виразно демонструють мовоописи апологетів та adeptів ідеології війни у владі й публічному просторі країни-агресора. Послідовну інвективізацію, а часто й відверту обсценізацію імен та прізвиськ цих осіб, колоквіалізацію засобів оцінювання їхніх публічних виступів, поведінки засвідчують прозорі за внутрішньою формою метафоричні номінації та парафрази: *Кадиров — дон-дон, очільник тік-ток військ; Лавров — кінська голова путіна; Песков — вусатий рот путіна; Соловійов — солов’їний послід; Захарова — прес-алкаше; Небензя — послик пуглера в Радбезі ООН та ін.: Очільник тік-ток військ рамзан кадиров публікує відео з Маріуполя, де загарбники роздають місцевим «гуманітарну допомогу» типу від благодійного фонду з Чечні. Як видно на цьому відео, з Чечні привезли «БОРОШНО»!* (Телебачення Торонто, <https://t.me/s/torontotv>, дата звернення: 03.04.2022); *Кінська голова путіна виліз у світ і зробив кілька заяв* (<http://surl.li/guyei>, дата звернення: 18.11.2022); *Російські пропагандисти продовжують пробивати дно, і коли вже здається, що далі нікуди, Соловійов, якого прозвали солов’їним послідом, видав черговий перл <...> Заявив, що окупантів зустрічають із квітами в Україні* (<http://surl.li/guyes>, дата звернення: 30.05.2022); *Марія Захарова. Вся правда про прес-алкаше російського МЗС* (<http://surl.li/guyfd>, дата звернення: 08.11.2022); *Прес-алкаше пора вчити українську мову: Кислиця майстерно потролив Захарову через петицію про «Московію»* (<http://surl.li/guyfh>, дата звернення: 12.03.2023); *Представник України при ООН Сергій Кислиця не зміг стримати емоцій, коментуючи виступ представника РФ в Радбезі ООН Василя Небензі. <...> «Слухати посланника пуглера в Радбезі ООН — один із найжахливіших моїх обов’язків <...>», — написав він* (<http://surl.li/guyfn>, дата звернення: 24.11.2022).

Знаковим щодо номінування й оцінювання «чужих» є словник зневажливо-оцінних характеристик рупорів російської пропаганди: *пропагандон, зливний бачок, балакуча голова, фейкомет*. Пор.: *Симоньян, Кисельову, Соловійову та іншим пропагандистам є чому повчитися ще в одного білоруського зливного бачка Євгена Пустового* (<http://surl.li/guyfo>, дата звернення: 24.11.2022); *«Зливний бачок» путінського режиму Захарова часто виголошує ту інформацію, котру в Кремлі хочуть донести до світової спільноти офіційно, доручаючи оприлюднювати особі, від слів якої потім буде легко відхреститися* (<http://surl.li/guyfz>, дата звернення: 28.06.2022); *Руснявий пропагандон допоміг хімарснути базу «вагнерівців» у окупованій Попасній. Учора українські*

захисники завдали ювелірного удару із РСЗВ HIMARS по базі ПБК «Вагнер» (Прозріваю, <https://t.me/s/zelenicholovichky>, дата звернення: 15.08.2022); *Просьять дітей доносити на батьків вчителям: російські «фейкомети» зганьбилися через незнання української* (<http://surl.li/guugf>, дата звернення: 15.09.2022).

Неосяжну інвективну креативність українців у царині персоналізованої дегуманізації ворога, «чужого» засвідчує відкритий, незавершений у своїй поповнюваності ряд кореферентів до прізвища очільника країни-агресора. Його компонентами стають одиниці і вже відомі, однак загострено-негативно актуалізовані від 2014 року (як-от *пуйло, х*ло, путлер / путлер, путлероїд, бліда міль*), і новітні, створювані й поширювані в сьогоденному інформаційно-комунікативному просторі з гіпертрофованою активністю. Загалом цей корпус формують лексичні номінації і парафрази, які: 1) зберігають фонетичний зв'язок із прізвищем (*пуйло, путя, путлер / путлер, путлероїд, путіноїд, Пу, капутін, ліліпутін*); 2) містять у значеннєвій структурі домінантну змістотвірну сему 'прихильник ідеології ненависти, агресії, насилля' (*карликовий фашист, рашистський фюрер, лантефюрер / лантенфюрер, кремлівський терорист, путіночет, пу бен ладен*); 3) містять у значеннєвій структурі домінантну змістотвірну сему 'низький зріст' (*карлик, кремлівський карлик, кремлівський гном, кремлівський курдупель, злісний недомірок / недопалок*); 4) містять у значеннєвій структурі домінантну змістотвірну сему 'страх самозбереження' (*бункерний дід, дід із бункера, бункерний щур, бункерний хробак*); 5) містять у значеннєвій структурі дегуманізаційну оцінність, виражену колоквалізмом (*кремлівський виродок*).

Гранично зневажливу оцінність номінації *пуйло*, що мотивована її виразним звукоасоціативним зв'язком із російською ненормативною лексемою, спостерігаємо в римейку народної пісні: *Сиділо в бункері пуйло, / Новини з Неньки слухало, / Ботексну пику чухало. / Нащо до нас воно прийшло?* («Горіли танки палали»). Продуктивність творення таких зневажливих конотонімів, коли фоносемантична гра стає виявом суспільної оцінки, підтверджують трансформації прізвищ горезвісних колаборантів: *Стремоусов* → *Спермоусов*, *Сальдо* → *Сосальдо*, *Пушилін* → *Петушилін*. Каламбурно трансформовані номінації дотепно вербалізують оцінку колаборантів в українському соціумі, тому миттєво прижилися (а до певної міри навіть почали переважати) в мові ЗМІ, а також були підхоплені розмовною практикою: *Під час розмови з російським правозахисником і блогером Марком Фейґінім <...> Олексій Арестович зробив «обмовку за Фрейдом», назвавши херсонського колаборанта Кирила Стремоусова Спермоусовим* (<http://surl.li/guugv>, дата звернення: 17.09.2022); *Спермоусов* — тільки один із перших серед видатних колаборантів, які купили квиточок на концерт Кобзона (коментар YouTube); *Вийшло термінове звернення сосальдо. Тези: оголошено про переміщення цивільного населення Берис-*

лавського, Білозерського та Олександрівського районів на лівий берег Дніпра (<http://surl.li/guyhg>, дата звернення: 18.10.2022); Просторікував «*пєтушилін*» про «*Шахтар*» на петербурзькому економічному форумі (<http://surl.li/guyhn>, дата звернення: 20.06.2022).

Залишивши поза аналізом широко відому, уже зафіксовану в довідкових та лексикографічних джерелах і докладно схарактеризовану в мовознавчій літературі номінацію *Путлер*⁸, звернімо увагу на низку змістово й оцінно суголосних із нею новітніх утворень — *путіночет*, *карликовий фашист*, *рашистський фюрер*, *лаптефюрер* / *лаптенфюрер*, *кремлівський терорист*, *пу бен ладен* тощо. Як вербалізатори суспільної інвективи вони сьогодні часто визначають стилістичну тональність публіцистичних текстів і коментарів у соціальних мережах: *Ніколи, чуєте, ніколи українці не пробачать карликового фашиста, у якого не руки, а вже вся душа в нашій крові* (коментар YouTube); *Путіночет намагається “продати” народу хоча б якусь перемогу, тому розповідає про “приєднання” до РФ території* (коментар YouTube). До цієї ж семантично-оцінної моделі варто зарахувати також парафрази *божсєвільний із ядерною кнопкою, головний кат сучасного світу, пор.: Співчувати вбитим, підтримуючи вбивць, — це той шлях, який не зупинить війну. <...> У підручниках історії усі ці орбани розташовуватимуться поряд з **головним катом** сучасного світу* (Українська правда, <https://www.pravda.com.ua/>, дата звернення: 04.04.2022).

У римейку української народної пісні «*Їхали укropи*» актуалізовано саркастичний онім *Путя*: *Їхали укropи вільними степами, / Побачили **Путю** поміж бур'янами. / Захотів той **Путя** в Україну влізти, / Захопити землю та й на шию сісти <...> Ой, ти, **Путя**, **Путя** ти дурненький, / Чом ти не вдавився, коли був маленьким? / Ой, ти, **Путя**, **Путя** дурнуватий, / Замість України проковтнеш гранату!* (В. Кукоба, «*Їхали укropи*»). Загальну тональність зневаги комплексно моделюють різнорівневі (лексичні, синтаксичні, тропейчні) одиниці й засоби: імпліковані в конотонімі семи 'невисокий зріст', 'недолугість', епітети *дурненький*, *дурнуватий*, автологічна обставина місця *поміж бур'янами*, розмовно марковані вислови *в Україну влізти, на шию сісти, проковтнеш гранату*, риторичне питання *Чом ти не вдавився, коли був маленьким?*

Ознака 'невисокий зріст' — це початкова, однак не єдина мотивація для утворення й приживлення в українській мовній свідомості вторинних номінацій В. Путіна з лексичними основами *карлик* [«дуже незначна з певного погляду, нікчемна людина» (СУМ IV, с. 107)], *гном* [«У давньому фольклорі германських і романських народів — дух у вигляді потворного бородатого карлика, що нібито жив у надрах землі і охороняв підземні скарби» (СУМ II, с. 98)],

⁸ Деталізовану словотвірну, семантичну, аксіологічну, контекстуально-прагматичну характеристику номінації *Путлер* див., напр.: Степаненко, 2021, с. 148, 157—159.

лілінут [«1. Неприродно мала на зріст людина; карлик // *перен.* Про надзвичайно малий предмет, істоту» (СУМ IV, с. 515)], *курдупель* [«*фам.* Коротун, куций» (СУМ IV, с. 407)], *недомірок* [«Те, що має розмір, менший від необхідного або нормального» (СУМ V, с. 295)] тощо. Сучасні публіцистичні й художні (передусім поетичні) тексти, а також розмовна практика щільно насичені словами й словосполуками *ліліпутін*⁹, *кремлівський карлик*, *московський карлик*, *кривавий карлик*, *кремлівський гном*, *кремлівський курдупель*, *злісний недомірок* / *недопалок*, *карликовий фашист*. Їхня оцінність пов'язана з контамінацією сем 'низький зріст' та 'зловивість', 'моральна нікчемність', що є релевантними для опису зовнішності й характеру російського лідера. Пор.: *В бункері деє карлик скаженіє, / Втілюється українська мрія. / Всю кремлівську банду / Деє у Нідерландах жеде Гаага жеде* (О. Акулова, «Черемшина»); *Кремлівський карлик погрожує «літаком судного дня». Стали відомі деталі «сценарію» параду перемоги 9 травня у Москві* (<http://surl.li/guyio>, дата звернення: 07.05.2022); *Не буде у путіна дня перемоги, путін обгадиться перед своїм народом. Депутінізація буде пришвидшена, а Белгород стане символом слабкості фашиста карликового* (Вертикаль, <http://surl.li/gxvau>, дата звернення: 03.04.2022); *Ліліпутін збирається подоїти своїх олігархів на «добровільні внески» у бюджет* (<http://surl.li/guymm>, дата звернення: 17.02.2023).

Актуалізовані в період російсько-української війни словосполучки з прикметником *бункерний* та іменником *бункер* (*бункерний дід*¹⁰, *бункерний карлик*, *бункерний щур*, *дід із бункера*) вербалізують ставлення українців і — ширше — світової спільноти до факту маніакального страху В. Путіна перед будь-якими загрозами й небезпеками і, як наслідок, його переховування в бункері: *Росія обіцяє «відповісти» на нову зброю, відправлену в Україну, завдавши ударів по урядових будівлях та транспортній інфраструктурі. Паніку у бункерного діда викликала заява міністра оборони Великої Британії Бена Уоллеса, який оголосив, що вони надішлють Україні невстановлену кількість пускових установок М270* (<http://surl.li/guymr>, дата звернення: 07.06.2022); *На росії почали здогадуватися, куди веде їх бункерний дід* (<http://surl.li/guyjk>, дата звернення: 21.05.2022); *«Дід з бункера» живе в страху. «Це удар в імідж, який будували роками* (<http://surl.li/guymf>, дата звернення: 06.11.2022); *Жарин підкреслив: якщо подивитися ширше, то очевидно, хто розпалює війну і створює загрозу безпеці в Центральній Європі. У Twitter він додав: «Діди з бункера знову взяли слово. Путін несе маячню*

⁹ Історично (у час, коли обов'язки президента РФ виконував Д. Медведєв, а прем'єр-міністра — В. Путін) ця номінація була компонентом саркастично-корелятивної пари *ліліпутін* — *путін*. Сьогодні спостерігаємо знаковий процес її одно-референтного закріплення щодо особи В. Путіна.

¹⁰ *Бункерний дід* — образливе прізвисько президента Росії Володимира Путіна, що стало інтернет-мемом (<https://uk.wikipedia.org/wiki>, дата звернення: 15.02.2023). Відома також субстантивована форма *бункерний*.

про напад Польщі на Україну. Медведєв, за його прикладом, заявляє, що Росія воює із сатаною (Гордон, <https://m.gordonua.com/ukr/>, дата звернення: 06.11.2022).

Стратегію вербальної дегуманізації «чужого» в текстах періоду війни активно реалізують лексичні й лексико-синтаксичні одиниці з архісемою ‘нищити ворога’, ‘нищити техніку ворога’, зокрема:

а) дієслівні сполуки *бити русню, мінусувати / відмінусовувати / утилізувати / пакетувати / розкласти по пакетах*, пор.: *Вояк ЗСУ був молодий / гордий за побратимів із передової / і чекав своєї черги / бити русню* (І. Мітров, «Вийшов покурити...»); *Захисники Харківщини показали, як “мінусують” ворога за допомогою дронів* (<http://surl.li/guylw>, дата звернення: 25.12.2022); *...знищувати боєкомплекти та мінусувати особовий склад ворога* військовим допомагає херсонський рух спротиву (<http://surl.li/guymb>, дата звернення: 08.08.2022); *Їм будуть потрібні якісь переможні результати. І ось чим більше вони рипатимуться на інші території, крім нинішньої лінії фронту, тим нам краще і більше можливостей їх утилізувати* (Реальний Київ, <https://t.me/s/kiereall>, дата звернення: 01.02.2023); *Знаємо, хто ви і хто ми... / Ви не вартуєте наших проклять, / Бог не нагадає всує... / Те, що наплодила родина-мать, / Нищимо... Тлумимо... Утилізуєм...* (Б. Томенчук, «Ніколи нізашо не падаймо ниць»); *ЗСУ «розклали по пакетиках» майже 800 російських окупантів: нова статистика Генштабу* (<http://surl.li/guyl1>, дата звернення: 29.12.2022);

б) дієслова-неологізми, утворені від назв зброї, — *байрактарити, енлоїти, джавелініти, стінгерити, хаймарсити / хімарснути*, пор.: *Руснявий пропагандон допоміг хімарснути базу «вагнерівців» у окупованій Попасній* (Прозриваю, <https://t.me/s/zelenicholovichky>, дата звернення: 15.08.2022); *Можє, вже час забайрактарити ракети на території білорусі?* (коментар Facebook);

в) реактуалізовані й нові одиниці військового сленгу — *двохсотити / задвохсотити* («убивати»), *трьохсотити / затрьохсотити* («ранити»), *їхтамнетити, могилізувати, пакетувати, забаранити*, пор.: *Задвохсотились при контрнаступі ЗСУ: Поранений челябінєць розповів, як невідготовлених і ледь озброєних “чмобіків” могилізували на першій лінії зіткнення на Херсонщині* (<http://surl.li/guylw>, дата звернення: 14.10.2022); *ЗСУ могилізували рекордну кількість військових рф за добу* (UA.NEWS SAV, <https://ua.news/ua/ua.news/>, дата звернення: 12.12.2022); *Коли його [росіянина] забаранили, то знайшли в його рюкзаку телефон з рожевим бампером з наклеєним десятком сердечок. <...> Він приїхав сюди за 9000 км, щоб віджати в дитини китайський телефон* (<http://surl.li/guwoa>, дата звернення: 24.02.2023);

г) неофраземи — *відправити на концерт [до] Кобзона*, пор.: *Втрати росіян на 4 січня: на концерт Кобзона відправили ще понад 700 вояків* (ТСН: 04.01.2023, <https://tsn.ua/>, дата звернення: 22.02.2023). Властивий цій неофраземі сарказм кульміновано в похідному дієслові *відкобзонити*: *Втрати ворога збільшуються: ЗСУ вже “відкоб-*

зонили” майже 49 тисяч російських окупантів (<http://surl.li/ejweej>, дата звернення: 02.09.2022).

22 березня 2022 року у словнику слів та фраз англомовного сленгу Urban Dictionary було зафіксовано дієслово *ukrained* — як одиниця опису тотального, на глобальному рівні приниження країни, що здійснила невинуватну агресію, зазіхнула на незалежність і суверенність сусідньої мирної держави (<http://surl.li/guujy>, дата звернення: 12.04.2022). Онлайнові джерела фіксують його українськомовні відповідники *українити* (*заукраїнити*, *відуукраїнити*) із вужчим значенням — «чинити ефективний спротив військовим діям росіян». Однак «живі» тексти їх функціональної активності не підтверджують.

Варто також наголосити на принциповій різниці оцінювання «своїх» і «чужих». Якщо експресивність проаналізованих вище метафоричних описів та оцінок «своїх» визначали семи ‘героїзм’, ‘добро’, ‘сміливість’, ‘порятунок’, ‘захист’, то матрицю мовоопису «чужих» формують семи ‘жорстокість’, ‘безжальність’, ‘зловбивість’, ‘відсутність емпатії’, ‘обмеженість’, ‘примітивність’, ‘нездатність критично мислити’, ‘жадібність’. Когнітивно-текстовий аналіз публіцистичних і художніх текстів періоду війни дає змогу змоделювати ряди оцінних номінацій із названими семима (*вбивці*, *загарбники*, *окупанти*, *зłodії*, *бандити*, *нікчеми*), а також їхніх характеристик — іменникових (*напасть*, *орда*, *звірі*, *звіровиглядна сила ворожа*, *упирі*), прикметникових (*клятий*, *ворожий*, *ординський*, *поганський*, *пихатий*, *нікчемний*, *жорстокий*, *захланний*, *безбожницький*) та дієслівних (*вбивають*, *обстрілюють*, *калічать*, *гвалтують*, *вчиняють звірства*, *грабують*, *крадуть*, *мародерять*, *руйнують*, *нищать*, *наплюжжать*, *віджимають*). Пор.: *Безбожницька ваша сліпа іпостась — / Стоптати, убити, украсти... / Отримайте, гади, Бог решту додасть, / Захланна ординська напáсте* (Б. Томенчук, «Ми знаєм, що нині стоїть на кону»); *Ти зайшов у мій дим, гість непроханий, ворог! / І брудними черевиками просто по моїй душі... / І брудними руками, що вкрилися плямами крові, / Гарячково обстрілюєш серце моєї землі* (Г. Британ, «Ти зайшов у мій дим...»); *Москаль клятий і пихатий / Зłodієм забравсь у хату, / Почав звірства в ній вчиняти* («Їхав, їхав козак містком»); *Тут [у Маріуполі] русаки показали себе повними нікчемами, а ніяк не воїнами* (Знай.УА, дата звернення: 13.06.2022); *Ця паскуда приїхала сюди з Владівостока. Це 9 000 кілометрів звідси. Вбивати, калічити, мародерити, гвалтувати* (<http://surl.li/guwoa>, дата звернення: 24.02.2023); *Оцю звіровиглядну силу ворожу — / Навіть, як скажеш, аби їй прощати не зможу* (Б. Томенчук, «Ми знаєм, що нині стоїть на кону»); *Приповзають до нашого поля / Із мокшанських країв упирі* (О. Акулова, «Чорнобривці»).

Крім лексико-фразеологічних і тропеїчних засобів, оцінку «чужого» можуть показово оприявнювати одиниці граматичного рівня. У текстах періоду війни (у політичних оглядах, соцмережевій комунікації, коментарях тощо) активізується саркастично-зневажливе,

дегуманізувальне позначення осіб чоловічої та жіночої статі займенником середнього роду *воно*. Пор.: *Ще є такі суб'єкти, як Мураєв <...> Воно ж теж бігло до Москви і щось там казало, що вони тут 80 % мають проросійського контролю* (ПАРЛАМЕНТ.UA, <https://parlament.ua/>, дата звернення: 20.04.2022). Очевидним для таких контекстів є акцентування і суспільної, й особистісної нікчемности людини.

До явищ проєктованої в площину дегуманізації ворога «граматики зневаги» зараховуємо і таку прикметну рису мовної реальности періоду війни: *започаткована від 2014 року в радикальних публіцистичних текстах тенденція до написання назви росія з малої літери сьогодні утвердилася як аксіологічно-графічний маркер спротиву агресивно-імперській ідеології та політиці, засіб вияву граничної зневаги, тому не сприймається як порушення правописної норми*.

Загалом оцінна літотизація онімів — органічний для української мови стилістичний засіб, нормативність якого засвідчено і в чинній редакції «Українського правопису». Реагуючи на емоційні потреби українців, писемна практика від перших днів війни максимально активізувала цей спосіб акцентування зневаги до ворожих країн (*росія, білорусь, москва, офіційний мінськ, угорщина*) та осіб (*путін, лавров, кадиров, шойгу, пєсков, захарова, лукашенко, орбан*). У мережі, наприклад, наприкінці березня 2022 року поширився і швидко став популярним жарт про впровадження в обіг спеціальної «дуже маленької» літери *p* для написання назви країни-агресора: «Ось вам маленька «р», щоб писати росія з іще меншої літери».

Заради об'єктивности варто зазначити, що аналізований аксіологічно-графічний засіб виявлення зневаги до об'єкта номінації був спочатку запроваджений стихійно в соцмережах та радикальних інтернетівських виданнях. Однак його дуже швидко сприйняли й почали застосовувати офіційні джерела, авторитетні інформаційні ресурси, інформагенції, онлайніві ЗМК: *Крадїжка сільгосптехніки — це, мабуть, помста за відмову постачання техніки John Deere у росію* (Знай.UA, <http://surl.li/gxlfj>, дата звернення: 01.04.2022); *Ви можете сказати росії «ні». Але ви кажете росії «можливо». А значить, наші люди продовжать помирати. За вашої співучасті. Зупиніть путіна. Не попереджайте, не тисніть, не лякайте, а зупиніть* (Українська правда, <https://www.pravda.com.ua/>, дата звернення: 04.04.2022); *Співчувати вбитим, підтримуючи вбивць, — це той шлях, який не зупинить війну. <...> У підручниках історії усі ці орбани розташовуватимуться поряд з головним катом сучасного світу* (Українська правда, <https://www.pravda.com.ua/>, дата звернення: 04.04.2022); *У моніторинговій групі рб зазначили, що підписання документа відбулося прямо на аеродромі в Мачулищах <...> Одразу після підписання документів до мінська подався і лукашенко для зустрічі з шойгу* (Реальний Київ, <https://t.me/s/kievreal1>, дата звернення: 04.12.2022). Прикметно, що епізодично цю тенденцію підтримано і в офіційно-діловому стилі — це

засвідчують окремі тексти нормативних актів та розпорядчих документів, розміщені на сайтах органів влади України.

У вимірі опозиції «свій — чужий» на особливу увагу заслуговують контексти, у яких аналізовані одиниці вжиті паралельно з українськими власними назвами, що їх традиційно пишуть з великої літери: *Будем мріяти, жити на крилах надій. / Ти москву відспіваєш, Києве мій!* (В. Лобач, «Як тебе сміли бомбити, Києве мій!»).

Як аксіологійний маркер, що виявляє ставлення до країни-агресора, в українському соціумі сьогодні сприймають також прийменникову конструкцію *на росії*. У словниках та граматиках її поки що не кодифіковано, однак і в усній мові, і в писемних текстах вона майже повністю витіснила конструкцію *в росії* і навіть її візуалізовано в карикатурах та мемах. Пор. у публіцистичних текстах: *Президент Міжнародного комітету Червоного хреста Петер Маурер, який нещодавно був у москві, прийняв дуже сумнівне рішення — організувати центр допомоги депортованим на росію* (Знай.УА, <http://surl.li/gxlfj>, дата звернення: 03.04.2022); *На росії почали здогадуватися, куди веде їх бункерний дід* (<http://surl.li/guyjk>, дата звернення: 21.05.2022). Поширеність цієї конструкції в сучасній писемній практиці дає підстави прогнозувати оновлення граматичної норми. Абсолютно незаперечним є ідеологічно-аксіологічне значення такої граматичної новації: «...за межами нашої держави виникла доволі чітка, наче система розпізнавання «свій» — «чужий», лінія поділу в російському мовленні між прихильниками *В*, до яких належать симпатички України <...>, і adeptами *НА*. Для останніх форма *на Україне* (*на Украину*), схоже, стала чимось на кшталт горезвісної літери *Z*. Звісно, справжнім bastіоном «НАкання» є центральні органи рашистської пропаганди, для яких ця синтаксична конструкція, можна припустити, прописана в якихось їхніх темниках, поряд зі *спецоперація, денацифікація, українские нацисты* та іншими визначеннями такого штабу» (<http://surl.li/ehouu>, дата звернення: 05.05.2022). І якщо кодифікація правопису власних назв із малої чи великої літери не може бути емоційно вмотивованою, залежати від нашого ставлення, а регулюється загальними правилами ортографії (згодом проілюстровані вище графічні явища, очевидно, повернуться в річище чинної правописної норми), то ця граматична новація заслуговує на кодифікаційне осмислення. Принаймні її варто зафіксувати як факт мовного сьогодення для історії літературної мови.

Повномасштабна війна, в умовах якої живуть Україна і українці від 24 лютого 2022 року, породила кардинально відмінну від мирної мовну реальність — із принципово новими текстами, власними й загальними назвами, осучасненими сенсами. Системно стратифікувати й осмислити цей феномен — завдання майбутніх поколінь. Натомість сьогодні, роблячи лише перші узагальнення, лінгвісти повинні щонайповніше зафіксувати «живий» мовний матеріал — як

фактографічну, джерельну базу для вивчення цього періоду розвитку літературної мови. Адже сучасні різностильові й різножанрові тексти (публіцистичні, художні, розмовно-побутові, епізодично також офіційно-ділові) у своєму лексичному наповненні, в експресивних тональностях є документально достовірними фіксаторами, ментально-емоційними «зліпками» мови в площині опису й оцінювання «свого» і «чужого». Кардинальну їх аксіологічну поляризацію (глюорифікацію, героїзацію «свого» та дегуманізацію, обниження «чужого» як маркера безальтернативного морального відсторонення від нього), що супроводжується нівелюванням «нейтральних, «перехідних» зон, спостережено на рівні лексики, фразеології, граматики, правопису, тропотворення. Її можна кваліфікувати як часово марковану аксіологічну норму.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

СУМ — Білодід І.К. (ред.) (1970—1980). *Словник української мови: в 11 т.* Київ: Наукова думка.

ЛІТЕРАТУРА

- Гриценко С. (2022). Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*, 2(32), 9—13.
- Кокотюха А. (2022). *Дегуманізація ворога під час війни — це лінія інформаційного фронту*. <http://surl.li/ehrou> (дата звернення: 10.01.2023).
- Парахонський Б., Яворська Г. (2019). *Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл*. Київ: НІСД.
- Печерський А. (2022). *Рашисти чи орки? Як краще називати окупантів*. <http://armyinform.com.ua/2022/06/17> (дата звернення: 20.01.2023).
- Синяшик А. (2022). «Шо по русні»: паролі, лайка і лексика Другої світової — як війна змінила мову. <http://surl.li/gwlqh> (дата звернення: 10.01.2023).
- Степаненко М. (2023). Публіцистично-політичний дискурс 2021: лексико-словотвірні інновації, перифрастичний ресурс. Харків: Іванченко І.С.
- Сюта Г. (2022). *Тексти війни: ситуативно маркована аномативність і нові акценти норми*. Матеріали II Міжнар. славістичної конф., присв. пам'яті святих Кирила і Мефодія (с. 179—188). Харків — Шумен.
- Хотин Р. (2022). *Чи матюкаються солов'ї? Нецензурна лексика в час війни*. <http://surl.li/ehpad> (дата звернення: 11.01.2023).

Статтю отримано 02.03.2023

LEGEND

СУМ — Bilodid, I.K. (Ed.). (1970—1980). *Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols.* Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

REFERENCES

- Hrytsenko, S. (2022). Linguistic innovations of the Russian-Ukrainian war of 2022. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Literary studies. Linguistics. Folkloristics*, 2(32), 9–13 (in Ukrainian).
- Khotyn, R. (2022). *Do nightingales hum? Obscene language during the war*. Retrieved January 11, 2023 from <http://surl.li/ehpad> (in Ukrainian).
- Kokotiukha, A. (2022). *Dehumanization of the enemy during the war is the line of the information front*. Retrieved January 10, 2023 from <http://surl.li/ehpou> (in Ukrainian).
- Parakhonskyi, B. & Yavorska, H. (2019). *Ontology of war and peace: security, strategy, meaning*. Kyiv: NISD (in Ukrainian).
- Pecherskyi, A. (2022). *Rashists or orcs? How better to call the occupiers*. Retrieved January 20, 2023 from <http://armyinform.com.ua/2022/06/17> (in Ukrainian).
- Syniashyk, A. (2022). *“Sho po Rusni”: passwords, swearing and vocabulary of the Second World War — how the war changed the language*. Retrieved January 10, 2023 from <http://surl.li/gwlqh> (in Ukrainian).
- Stepanenko, M. (2023). *Journalistic-political discourse 2021: lexical word-forming innovations, periphrastic resource*. Kharkiv: Ivanchenko I.S. (in Ukrainian).
- Siuta, H. (2022). *Texts of war: situationally marked anormativity and new accents of the norm*. Materials of the II International Slavic Conf., adj. in memory of Saints Cyril and Methodius (pp. 179–188). Kharkiv — Shumen (in Ukrainian).

Received 02.03.2023

Halyna Siuta, Doctor of Philological Sciences, Leading Researcher of Department of stylistics language culture and sociolinguistics Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine 4 Mykhailo Hrushevskiy St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: siutagalia@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3273-1644>

THE LINGUOSOPHY OF THE OPPOSITION “OWN — FOREIGN”
IN THE TEXTS OF THE PERIOD OF RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article carries out a cognitive-textual analysis of artistic (mainly poetic and song) and journalistic texts of 2022 — the beginning of 2023, primarily taking into account their nature as linguistic imprints of today’s objective reality and linguistic consciousness of Ukrainians. It was determined that the contrast between one’s own and another’s assessments occurs most clearly in the thematic segments language, space, society.

It has been established that in the conditions of Russian aggression, the evaluations of “own” and “foreign” are sharply polarized: the linguistic description of “own” takes place in the coordinates of heroization, on the other hand, the language strategy of dehumanization is maximally actualized in relation to “foreign”. The potentially neutral semantic zone “another” (as an intermediate, connecting link between “own” and “foreign”) in the texts of the war is leveled, erased.

Within the framework of the analysis of the thematic segment “language”, it is emphasized that in 2022 there was a radical expansion of the Ukrainian-speaking communicative space. This expansion is motivated by the awareness of the importance of language as a symbol of national identity.

Axiological polarization in assessments of one’s space (Ukraine — Russia) and society (Ukrainians — Russians) is manifested at the level of vocabulary, phraseology, grammar, trope creation.

Keywords: *linguosophy, opposition “own — foreign”, war texts, evaluability, time-marked axiological norm.*